

2013/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XLI. évfolyam • 1. szám
2013. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel./fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a

Emberi Erőforrások Minisztériuma

a

Nemzeti Kulturális Alap

és a

Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Baksa Csaba dr. okl. geológus,
a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke, Budapest

Balassa Zoltán közíró, tanár, Kassa

Barna Gábor dr. DSc. tanszékvezető egyetemi tanár,
Szeged

Braun Emese egyetemi hallgató, Szeged

Csoma Zsigmond dr. DSc. egyetemi tanár, Budapest

Dukrét Géza tanár, Nagyvárad

Frauhammer Krisztina dr. PhD.
tudományos munkatárs, Szeged

Gedai István dr. CSc. PhD. ny. főigazgató,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Glässer Norbert egyetemi tanársegéd, SZTE, Szeged

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek

Iancu Laura dr. PhD. néprajzkutató, Budapest

Kornis Gabriella tanár, Budapest

Kovács Imre népi író és politikus (1913–1980)

Kovács Lajos tanár és író, Dorog

Kovácsné Somi Zsuzsanna tanár, Győr

Láncz Irén dr. egyetemi tanár, Újvidék

Matyikó Sebestyén József ny. múzeumigazgató,
Siófok

McKim Pharr, Jody a DVHH alapítója, Georgia, USA

Pálfai Imre dr. mérnök, vízügyi szakértő, Szeged

Pénovátz Antal dr. nyelvész, néprajzkutató, Pacsér

Sebő Ferenc címzetes egyetemi tanár, Budapest

Selmecki Kovács Attila dr. DSc. egyetemi tanár,
Debrecen

Sutus Áron ügyvezető,
Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, Szabadka

Szóts Zoltán Oszkár történész, Budapest

Tóth József történész, ny. tanár, Budapest

Varga Sándor egyetemi tanársegéd, SZTE, Szeged

Vasas Géza dr. PhD. tanár, Budapest

Vándor Andrea tudományos munkatárs,
Donauschwäbisches Zentralmuseum, Ulm

Vörös Dezső ny. középiskolai tanár, Heves

Zentai Evelin múzeumpedagógus, Pásztói Múzeum

jászásári szervezete, a román állam és a romániai magyar érdekképviselet. A csángó történetírásra jellemző, a népcsoport „pusztulását”, a magyar nyelv és kultúra eltűnését hangsúlyozó fogalmak nem egészen történelmi, publicisztikai fikcióik.

A szerző meggyőző érvekkel igazolta tételét, miszerint a helyi katolikus egyház pasztorációjában a csángók – tegyük hozzá: etnikai és kulturális – érdekeit, lelki és szellemi javait nem tekintette szempontnak, ennél megfőva, a csángókat a nemzetközi politika és a vatikáni geopolitika áldozatainak tekinthetjük. Ezen áldozat fejében a klérus az üdvözülés lehetőségét kínálta fel a csángóknak. Ennek tükrében kérdés, hogy vajon, hogyan reagálna az egyház a szerző azon felszólítására, hogy Róma nyújtson elégtételt „a csángóknak okozott több évszázados lelki szenvedésért és megaláztatásokért”.

(*Jakab Attila: Mivé lettél, mivé leszel, csángó magyar? A katolikus egyház szerepvállalása a moldvai csángók elrománosításában.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.)

Iancu Laura

SILLING ISTVÁN:

Nyugat-bácskai magyar nyelvátlasz

Silling István (1950) vajdasági nyelvjárás- és néprajzkutató újonnan megjelent nyelvátlasza a vajdasági magyar nyelv és nyelvjárások kutatási eredményeinek új gyűjteménye, mely öt nyugat-bácskai település: Bezdán, Kupuszina (Bácskertes), Szilágyi, Doroszló és Gombos nyelvhasználatát méri fel. A Dunához legközelebb fekvő bácskai magyar falvakban a napjainkban felgyorsult változásnak nyelvi következményei is vannak, ezekre mutat rá a nyelvátlasz fontos hangtani, alaktani, valamint lexikai sajátosságok alakulásának nyelvátlasz formájában történő bemutatásával.

A nagyszámú nyelvi adattal (238 térképlapon) a szerző bemutatta az öt település nyelvének és nyelvjárásának szinkron képét és változását. A térképlapokról leolvashatók szóhasználatbeli és szóalaki egyezések, hasonlóságok és különbségek nemcsak egy-egy településen belül, hanem a közöttük lévők is. Az összegyűjtött adatok tehát lehetővé teszik az összehasonlítást, a jelenségek területi elhatárolását és a nyelvjárás és köznyelv viszonyának megállapítását, azaz a köznyelvűsödés hatóságának megállapítását. Lehetővé teszi továbbá a szinkron metszet nagyobb összefüggéseinek vizsgálatát is, és egyéb gyűjteményekkel összehasonlítva a vajdasági adatokat, még nagyobb összefüggésekre mutathat rá a kutató.

A kérdések tematikai csoportosításával a szerző követi a nyelvátlaszkészítés hagyományait, ugyanakkor el is tér tőlük, mert nem a térképlapokon találjuk a kérdéseket. A szavak magyarázatát is mellőzi, de nem is szükséges őket értelmezni, mert közismert szavakról van szó, és nem valószínű, hogy más nyelvűek is használnák a begyűjtött anyagot. Dicséretes, hogy a szerző a korábbi nyelvátlaszok anyagához viszonyítva bővítette a szóállományt a napjainkban fontos szavakkal, mert eddig nem voltak adataink arról, hogy ezek milyen formában élnek a beszélők nyelvében.

A szóállomány és a szóalakok gazdagsága alapján megfigyelhetjük, milyen tendenciák zajlanak a feltérképezett magyar nyelvterületen. Az adatokból kiviláglik, hogy több szó esetében igen gazdag a változatok száma, és a nyelvjárási alakok mellett megjelennek a köznyelvi-

ek is. Lemérhető a térképlapok adataiból az is, hogy a vajdasági kontaktusváltozat szavai közül melyek élnek a nyugat-bácskai területen.

A korábban készült nyelvátlaszok adatai, helymegjelölései sok esetben nem pontosak, a szerző ebben a munkában javításával pontosítja őket, s ezáltal a nyelvi képet is.

A szerző összefoglalást is készített, a vizsgálat falvak nyelvhasználatának hangtani és alaktani jellegzetességeit mutatja be, mely további árnyalás alapja lehet.

A térképlapok adatait jól kiegészítik a recens élőnyelvi szövegek, amelyek a könyvet használók számára szintén fontosak, mert a szövegekben olyan jelenségek – jobbára néprajzi vonatkozásúak – is megfigyelhetők, melyek túlmutatnak a szó- és szóalakhasználaton. Az öt kutatópont történelmi és demográfiai leírása jól eligazítja az olvasót a vizsgált környéken, s ezáltal is növeli a könyv értékét.

Silling István Nyugat-bácskai magyar nyelvátlasza nyelvi és nyelvjárás szempontból is fontos munka, és amellet, hogy tankönyvként használhatják majd a magyar nyelv és nyelvhasználat kérdésével foglalkozó egyetemisták (és talán középiskolások), jól használhatják a nyelvészek is, és bizonyára felkelti a nyelv kérdései iránt érdeklődők figyelmét.

(Forum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. Szabadka, 2012. 322 p.)

Láncz Irén

Gyökereink. Bánáti német táncok

A könyv a bánáti németek táncagyományának állít emléket, melynek anyagát elsősorban a szerzőknek az 1990-es években megkezdett gyűjtéseik alkotják, de számos adat Karl Horak, Hans von der Au és más német táncutatók két világháború közötti kutatásaiból származik. A Bánát paraszti tánc kultúrájára vonatkozóan az elszórt közlések, illetve különböző gyűjteményekben felülő néhány adaton kívül semmilyen ismeretünk nincs. Ennek fényében az itt bemutatásra kerülő kötet hiánypótló értékkel bír. Az említett német táncutatók után először csak a jelen kötet szerzői vállalkoztak arra, hogy a bánáti németek hagyományos táncékeletét összegyűjtsék, és ezt a táncélethez kapcsolódó szokásokkal együtt bemutassák.

A leíró jellegű mű öt részre tagolódik. A bevezető szövegek után vázlatos történelmi áttekintés következik a területről, ahol a szerzők a Bánát német betelepítésének szenteltek nagyobb teret. Ugyanis a helyi tánc kultúra alakulásában vélhetően nagy szerepet játszó multi-etnicitásról (a románok, magyarok, németek mellett még hét másik etnikum jelenlétéről) is szó esik ebben a részben, és csak sajnálhatjuk, hogy a szerzők nem fektettek nagyobb hangsúlyt az együttélés bemutatására, aminek segítségével például egyes táncok (a németek által is használt csárdás, illetve a magyarok által is táncolt különböző polkák stb.) kölcsönzésének folyamataira is követhetnénk.

A kötet következő fejezete a táncélet szervezésével, a kapcsolatos szokásokkal és a táncalkalmakkal foglalkozik. A szövegből kitűnik, hogy az erdélyi százok társadalmi intézményeihez hasonló szervezeteik a bánáti németeknek is lehettek. Ezeket a táncéletet alapvetően be-

folyásoló tevékenységük miatt lett volna érdemes bemutatni. A következő fejezetben a tánckészlet elemeit adják közre a szerzők. Először a táncok leírásánál használt alapvető fogalmak magyarázatát adják, majd a különböző táncokat rendezik osztályokba, tekintettel azok formai megjelenésére. Ennek megfelelően kőrtáncokról, különböző térformációs kontratáncokról (benne páros táncokról), táncos játékokról és gyermekek által járt táncokról esik szó. A fejezet utolsó részében a nem német eredetű táncok szerepelnek. Itt kell megemlíteni, hogy a szerzők figyelmen kívül hagyták a német tánc történeteket (pl. Curt Sachs) által korábban már alkalmazott tánc történeti korszakolást, elsősorban a magyar, de az európai táncfolklorisztika által is használt művészettörténeti (földrajz-történeti) megközelítést.

A Martin Györgyék által kidolgozott strukturalista tipológia (mely kialakításánál a magyar kutatók a kárpát-medencei német táncok jellemzőit is tekintetbe vették) használata is ajánlata lett volna a kötet megírásánál. Ennek következtében a szerzők a táncokat nem tudták a megfelelő művészettörténeti korszakhoz rendelni, a különböző táncfajták elterjedésének folyamatait is hibásan vázolták fel. Így például a lengyel eredetű polkákat, és a francia eredetű La patinée-t stb. az „eredeti német” táncok közé sorolták. A táncok jellemzésénél a nemzetközi tánc kutatásban már általánosan elterjedt Laban-kinetográfia használatát hiányolom, ami a könnyebb értelmezés mellett a nemzetközi összehasonlítást is nagy-

ban megkönnyítette volna. Ez annál is inkább sajnálatos, mivel néhány tánc (pl. lakodalmi táncok között említett „temetési-tánc”) tánc történeti ritkaságnak számít. A kötetet a kísérőzene leírása zárja, amit a szerzők bőségesen elláttak mellékletekkel (kottákkal, valamint a kötethez mellékelt két CD-n hallható felvételekkel). Tudományos szempontból ez a könyv legértékesebb része. A kötetet a kutatásban segítő intézmények és adatközlők felsorolása, valamint az irodalomjegyzék zárja.

Összefoglalóan elmondható, hogy szerzők elérték az előszóban megfogalmazott célt: a gyűjtemény egyfajta segédanyagként segítheti a bánáti németek hagyományörzését. A hivatkozási rendszer meglehetősen nehezen követhető, a könyv mégis jól és bőségesen adatolt. Ez a pedagógiai érték, és a már korábban említett abszolút hiánypótló szerep az, ami miatt a kötetet – a felsorolt tudományos hiányosságok ellenére – mégis fontosnak ítéltjük. Továbbá ki kell említeni a kutatók áldozatos gyűjtőmunkáját is. A XX. századi, nagymértékű kitelepítések miatt ugyanis csak kevés adatközlőt találtak a Bánáti falvakban, az információk többségéért szinte egész Németországot be kellett járniuk.

(Ludwig Berghold – Karla Sinitean-Singer – Felix Sinitean-Singer: *Unsere Wurzeln. Deutsche Tänze in und aus dem Banat. / Gyökereink. Bánáti német táncok.* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004. 224 p. 2 térkép, 61 fotó és rajz, 80 kottamelléklet, 2 CD melléklet.

Varga Sándor

Honismereti Bibliográfia

Orbán Balázs: A székelyek származásáról és intézményeiről. Litea – Veres Könyvkiadó. Székelyudvarhely 2010. 48 old.

Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. Társadalomtörténeti Monográfiák 3. Korall Társadalomtörténeti Egyesület. Bp. 2012. 574 old.

Ösi Attila: Dinoszauruszok Magyarországon. *GeoLittera*. MTA. 2012. – A könyv a Veszprém megyei Iharukton feltárt leletek alapján tudományos alaposággal mutatja be a Bakony 85 millió évvel ezelőtti élővilágát. Részletesen kitér a dinoszaurusz-lelőhely felfedezésének történetére is.

Padányi Lajos: A II. számú (ETERNIT) Általános Iskola 40 éve (1966–2005). *Helytörténeti olvasókönyv 7.* Kiadja az önkormányzat. Nyergesújfalu. 2010. 90 old.

Padányi Lajos: A 100 éves nyergesújfalui Állami Elemi Népiszkola (1910–2010). *Helytörténeti olvasókönyv 6.* Kiadja az önkormányzat. Nyergesújfalu. 2010. 120 old.

Pallai Péter – Sárközi Máttyás: Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC Archívum tükrében (1945–1948). Helikon 2012.

Papp Attila: Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia. *Partiumi füzetek 63.* Szerk.: *Dukrét Géza.* Kiadja a Partiumi és Bányási Műemlékvédő és Emlékhely Társaság megbízásából a nagyváradi Europrint. Nagyvárad 2010. 276 old.

Partium. A Partiumi és Bányási Műemlékvédő és Emlékhely Társaság honismereti lapja. Fel. szerk.: *Dukrét Géza.* Nagyvárad 2012. 1. 28 old. – *Danielisz Endre:* Szalonta várának története; *dr. Jancsó Árpád:* 140 éves az Arad – Temesvár-i vasút; *Szabó István:* A sarkadi cukorgyár élete és halála, 1912–1998; *Újj János:* A nemzet kegyele az aradi vértanúk iránt; *Tácsi Erika:* Temesvári nyomdavállalatok az állami levéltár forrásmunkái között; *dr. Vajda Sándor:* A világi Bohuscsalád; *Dukrét Géza:* XVII. Partiumi Honismereti Konferencia; Fényes Elek-díj laudáció: Halász Péter tiszteletére *Dukrét Géza*, Wanek Ferenc tiszteletére *Galgóczy Starmüller Géza*, Makai Zoltán tiszteletére *Pászti Ottó*, Flóris János tiszteletére *Dukrét Géza*.

Peterscsák Tivadar (szerk.): Tradicionális agrárközségek, mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21. szd.). Tudományos konferencia, Eger 2010. EKf Luceum Kiadó. 2011. 246 old. – *Paládi Kovács Attila:* Paraszti gazdasági közösségek, szövetkezési formák; *Szilágyi Miklós:* Állami irányítás és helyi hagyomány a tradicionális gazdasági közösségekben; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Változások a Jászkn kerület és a Kővár-vidék közbirtokosságaiban az 1853/54-es úrbéri törvények után; *Oroszi Sándor:* Arányosítások a székely közbirtokosságokban; *Kocsis Lajos:* Egy székely birtokközösség, a Csíki Magánjavak (1869–1923); *Bárh János:* Székely közbirtokosságok a 20. század első felében; *Bihari-Horváth László:* Paraszti közösségek 18–19. századi pusztahasznosítása Bihar vármegye Sárretyi járásában; *Örsi Zsolt:* Karcagi kertkönyvek a 19. szd-ban; *Simon András:* A szőlőbirtokosok szervezetei a